

Janne Rothmar Herrmann

Retten om de døde

1. udgave, 1. oplag

© 2016 by Jurist- og Økonomforbundets Forlag

Alle rettigheder forbeholdes.
Mekanisk, elektronisk, fotografisk eller anden gengivelse af
eller kopiering fra denne bog eller dele heraf
er ifølge gældende dansk lov om ophavsret ikke tilladt
uden forlagets skriftlige samtykke eller aftale med Copy-Dan.

Jurist- og Økonomforbundets Forlag/Djøf Forlag er godkendt af
Uddannelses- og Forskningsministeriet som pointgivende forlag i den bibliometriske
forskningsindikator. For at en publikation kan opnå point, er kravet herfor, at forlaget
skal benytte fagfællebedømmelse, hvilket vil sige, at en ekstern forsker har bedømt
forskningens kvalitet inden værkets publicering.

Publikationen er fagfællebedømt

Omslag: Bo Helsted
Tryk: Ecograf, Højbjerg

Printed in Denmark 2016

ISBN 978-87-574-3458-3
E-bog ISBN 978-87-574-9945-2

Jurist- og Økonomforbundets Forlag
Gothersgade 137
1123 København K

Telefon: 39 13 55 00
e-mail: forlag@djoef.dk
www.djoef-forlag.dk

Indholdsfortegnelse

Forord	9
Kapitel 1. Introduktion	11
1. Liv og død	11
1.1. Princippet om livets ukrænkelighed	13
2. Person, krop og ret	15
3. Døden som en nøgle til forståelsen af samfundet	17
4. Den afdøde som retssubjekt	20
5. Nogle retlige sammenhænge	20
6. Nogle metodiske overvejelser	22
6.1. Tværfagligt udsyn	22
6.2. Videnskabsteoretisk og metodisk forståelse	22
7. Oversigt	24
Kapitel 2. Dødsriterier	27
1. Døden	27
2. Den retlige definition af døden	28
2.1. Hjertedødsriteriet	29
2.2. Hjernedødsriteriet	32
2.3. Dødstidspunktet	35
3. Dødens relativitet	35
Kapitel 3. Selvbestemmelse ved livets afslutning	37
1. Livstestamenter	38
2. Dødsbølge	40
3. Organdonation	46
Kapitel 4. Dødens indtræden	51
1. Pligter ved formodning om død	51
1.1. Hjælpepligt	51
1.2. Behandlingspligt?	52

Indholdsfortegnelse

1.3. Omsorgspligt	53
2. Undersøgelse af liget	54
2.1. Ligsyn	54
2.2. Retslægeligt ligsyn	56
2.3. Obduktion	59
2.3.1. Lægevidenskabelig obduktion	59
2.3.2. Retslægelig obduktion	62
3. Den retlige konstatering af dødens indtræden	64
3.1. Dødsattest	64
3.1.1. Dødsattestens indhold og udformning	65
3.1.2. Kompetencen til at udstede dødsattesten	66
3.2. Dødens indtræden efter borteblevneloven og dødsboskifteloven	67
Kapitel 5. Afhændelsen af den døde krop	69
1. Begravelsen	69
1.1. Ret og pligt til begravelse/ligbrænding	69
1.2. Rethistoriske rationaler	70
1.3. Den tidsmæssige ramme	76
1.4. Begravelsesmyndigheden	79
1.5. Begravelsesansøgningen	80
1.6. Begravelseshandlingen	81
1.6.1. Særligt om uoverensstemmelser mellem pårørende	82
1.7. Ligbrænding	84
2. Selvbestemmelsens udstrækning og grænser	88
2.1. Afdødes egen rådighed	88
2.1.1. Testamentering af legemet til videnskaben	90
2.2. Selvbestemmelsens grænser	92
2.2.1. Sømmelighedsbegrebet	92
2.2.2. Andres rettigheder	93
3. Begravelse i velfærdssamfundet	94
3.1. Begravelse og bisættelse som velfærdsydelse	94
3.2. Begravelsehjælp	97
3.3. Særligt om hjemtransport af afdøde patienter	98
3.4. Repatriering af afdøde i EU	99
3.5. Transport af lig	100
3.6. Flytning af ligrester	104
3.7. Markedsgørelse	108
4. Særligt om døde fostre	111
4.1. Grænsen mellem abort og dødfødt barn	111
4.2. Retsvirkninger	112

4.2.1. Dødfødte børn	112
4.2.2. Aborterede fostre	113
5. Opsummering	116
Kapitel 6. Den afdødes fysiske integritet og værdighed	119
1. Introduktion	119
2. Liget	123
2.1. Usømmelig omgang med lig	123
2.1.1. Samleje	124
2.1.2. Lemlæstelse	124
2.1.3. Transport og opbevaring	125
2.1.4. Bortskaffelse	126
2.1.5. Ligplyndring	127
2.1.6. Udstilling	127
2.1.7. Opsamling	131
2.2. Kollektiv/social brug af liget	131
2.2.1. Forsknings- og undervisningsmæssig brug af liget	131
2.2.2. Behandlingsmæssig brug af ligdele	133
2.2.3. Miljømæssig brug af liget	138
2.3. Opsamling	140
3. Graven	141
3.1. Introduktion	141
3.1.1. Gravens etablering	141
3.1.2. Hvad er en grav?	142
3.1.3. Gravens funktion	142
3.2. Gravens indhold og identitet	143
3.2.1. Gravens indhold	143
3.2.2. Gravens identitet	144
3.3. Gravfreden	144
3.3.1. Den strafferetlige beskyttelse af graven	144
3.3.2. Fredningsperioden	146
3.3.3. Flytning af grave	147
3.4. Sømmelighed	148
3.5. Graven som kulturhistorie	149
4. Opsummering	153
Kapitel 7. De døde lever videre	155
1. Personligheden	155
1.1. Personlighed og privatliv	156
1.2. Omdømme	157

Indholdsfortegnelse

1.3. Identitet	158
1.3.1. Navn og signatur	158
1.3.2. Portræt/kontrafej	161
2. Personoplysninger	163
2.1. Personregistreringen fra vugge til grav	164
2.2. Personoplysninger og privatliv	165
2.3. Helbredsoplysninger	171
Kapitel 8. Retten om de døde – afsluttende konklusion	175
1. De grundlæggende retlige principper	175
2. På tværs af tiden	177
3. Det tværgående perspektiv	177
Litteraturliste	179
Domsregister	185
Stikordsregister	187

Forord

Centrum for fremstillingen er den døde, og den bygger på en række forskellige retlige discipliner, hvor retsstillingen for afdøde og afdødes efterladte har karakter af specialdiscipliner. Denne tværgående tilgang belyser, at der savnes en samlet lovgivningsmæssig tilgang til emnet.

Emnet tonede sig langsomt frem i tiden efter afslutningen på min ph.d.-afhandling. Siden da har retten om de døde været på skrivebordet, undertiden lagt til side, mens andre projekter havde førertrøjen, men nu færdiggjort i form af denne fremstilling.

Elisabeth Ørtz har som projektmedhjælp i 2010-2011 været en uvurderlig hjælp, der med stor dygtighed har søgt og indhentet kilder og materiale.

Bogen tilegner jeg Frank og Luna.

KAPITEL 1

Introduktion

*Forstandige Skabning,
som ønsker evigt Liv!
Her har du en Lærdom, værd at mærke sig
for vel at ende dit dødelige Liv.
Den kaldes Dødedansen,
som enhver må lære at træde.
For Mand som for Kvinde er saa Naturens Lov;
Døden sparer hverken liden eller stor.
I dette Spejl enhver kan læse,
at han skal danse selv saadan.
Klog er den, som sig spejler vel!
Døden lader nu de levende komme frem,
du vil se de største begynde.
for der er ingen, som Døden ikke overvinder.
Det er en trist ting at tænke på.
Alle er smedet af samme materiale.
La Danse Macabre, Paris, 1425¹*

1. Liv og død

Enhver må lære at træde dødedansen, som det hedder i la Danse Macabre, for der er ingen, som Døden ikke overvinder. I dette perspektiv vil de fleste nok betragte døden som livets modsætning. En definition af døden som livets antitese vil derfor først og fremmest kræve nogle overvejelser om, hvordan man definerer livet. Filosofisk vil nogle knytte bestemte karakteristika såsom bevidsthed, muligheden for at føle behag og smerte, muligheden for at have ønsker og præferencer som en forudsætning for at der er tale om liv. Andre knytter den intellektuelle tankevirksomhed som afgørende for, at man kan tale om, at man eksisterer – eksempelvis udtrykt af René Descartes i sætningen

1. La Danse Macabre oversat af p. Johansen: *Dødens Billede. Et Udsnit af Kunstens og Kulturens Historie*. København, 1917.

Kapitel 1. Introduktion

cogito, ergo sum. Endnu andre betragter det menneskelige liv som helligt eller ukrænkeligt og vil derfor have et meget bredt syn på, hvornår livet opstår og slutter. Hvis liv og død er hinandens kontrast eller modsætning, rejser der sig en mængde etiske og retlige spørgsmål om, præcis hvornår livet glider over i døden. Hvis vi definerer ophør af hjerte- og lungefunktion som dødens indtræden, hvornår må vi så betragte personen som død? Kan det konstateres med det samme? Skal vi undlade genoplivningsbehandling? Må vi bruge genoplivningsbehandling for at kunne høste personens organer, selvom »genoplivningen« ikke kan vække livet igen i hjernen, men alene forhindre organernes forfald? Eller vil en sådan behandling tværtimod være usømmelig omgang med lig? Er en hjernedød person, hvis vitale funktioner opretholdes af en respirator, levende? Må vi gravlægge personen umiddelbart efter ophør af hjertefunktion?

Som jeg har belyst i et tidligere arbejde,² er der ikke i retten, hverken i national ret eller international ret, enighed om nogen entydig definition af livet. Det betyder også, at de retlige vanskeligheder, det giver grobund for, tillige får betydning for det retlige dødsbegreb, hvis man definerer døden som livets modsætning. På den anden side vil en reguleringsmæssigt fastsat definition af liv og død som hinandens modsætninger også kunne gribe ind i det lægefaglige skøn og individets selvbestemmelsesret, som begge er grundlæggende principper inden for sundheds- og bioretten. Et indgreb i den enkeltes autonomi bevirker således, at reglerne er mindre sensitive over for de forestillinger, den enkelte gør sig om livet og døden, og som indgår i den enkeltes udfoldelse af det gode liv. Som udgangspunkt må der derfor være gode grunde til en sådan indskrænkning.

I en retlig optik opfattes døden som den tilstand, der afslutter livet. Døden har retlig interesse på flere områder. At blive erklæret død udgør først og fremmest den største rettighedsfortabelse for individet, vi har i retssystemet:

Evnen til retligt at råde over sine rettigheder forsvinder.³ Ejendom falder i arv og en række rettigheder overgår.⁴ Et andet aspekt er den beskyttelse af livet på grundrettighedsniveau, som motiverer en forpligtelse for staten til at efterforske og strafforfølge personer, der berøver nogen livet og forårsager

2. Retsbeskyttelsen af fostre og befrugtede æg – om håndteringen af retlige hybrider (2008).
3. De enkelte rettigheder, der stadig består, må der i alle tilfælde rådes over ved en form for repræsentation.
4. Se eksempler på rettighedsovergange i Henrik Udsen: De informationsretlige grundsatninger – studier i informationsretten, Jurist- og Økonomforbundets Forlag, København, 2009, p. 427 ff.